

Fleisz Katalin

Névtelen alakok, közös sorsok

Háy János: Hozott lélek

Háy János novelláit olvasva a kritikusnak nehéz dolga van, tudniillik az az érzése, hogy a szövegek mindent elmondanak arról, ami az emberi kapcsolatokról egyáltalán elmondható. Ráadásul a kapcsolatok eredendő hiányára, lehetetlenségére való kihegyezettség mintha egyetlen nagy mondanivaló variációinak mutatná a novellákat. A szövegek erős üzenete az olvasó etikai érzékenységét mindenképpen mozgósítja, elgondolkodhat a saját életén, számára is rejtett problémákat hívhat elő. A Háy-novellák fényében saját életünket mindenképpen kritikusan olvashatjuk. De a szövegeknek épp ez az erős üzenete kelt valamiféle hiányérzetet: mintha már e legelső mondatokban megjelenne a mondanivaló, amiért a novellák egyáltalán megszülettek – különösen a sokadik történetet olvasva. A ráismerés monotóniája kevés helyet hagy a meglepetéseknek, ami – tegyük hozzá – minden értelmezés termékeny talaja.

Ugyanakkor felmerül a kérdés, vajon ez a hiányérzet nem az iskolásan belénk nevelt forma elvárásának tudható-e be. Vagy inkább *egyfajta* forma elvárásának. Nem lehet, hogy a szövegek szándéka épp ez az olvasót közvetlenül érintő megszólítás-vágy, az, hogy az életünk épp olyan, amilyen; s hogy ez az üzenet nagyot szóljon, minél kevesebb áttételes megszólalás a kívánatos. Bár, hogy mi számít áttételesnek, képszerűnek, az is sokban saját elvárásunk, értelmezésünk függvénye. Az ismétlődés mint alapélmény nem lehet-e forma is egyben? Ugyanis a monotónia, a *mindig ugyanaz* unalma lehet öntudatlan és nagyon is vállalt. Háynál személyes tragédiák hétköznapiakba fulladtságának megeremtéséhez nem épp ez az ismétlődés szükségeltetik-e? Nincs értelme tehát – különösen ebben a korpuszban – a tartalom-forma túlhaladott szembenállásához visszatérni. A tárgy mindenképpen valahogy formát ölt, formaként jelenik meg, ha szikáran, lecsupaszítottan, akkor az már jelentéssel teli forma; hiba volna tehát olyan artistikumot számon kérni a szövegektől, ami azoknak nem lehet sajátjuk.

Háy János legutóbbi kötetének 48 novellája közül tartalmilag vegyes, különböző tematikájú szövegek között válogathat az olvasó. Összefűzi őket viszont, hogy – az írótól megszokott módon – majdnem mindegyikük az emberi kapcsolatok útvesztőit járja körül. Az első tematikus blokk a férfi-nő viszonyt, az elhidegülő házasságok, a szeretőhöz folyamodás vagy szeretővé válás kérdéseit boncolgatja. Frappáns, a dolgok elevenébe vágó, feszítő problémaérzékenységgel megírt novellák ezek. Talán ennek tudható be a sodró, élőbeszéd-szerűség hatását keltő írásmód, amit – az immár az író védjegyévé vált – szabad függő beszéd is megerősít.

Maga az élőbeszéd-szerűség viszont nem élőbeszéd. Az írott szöveg legfeljebb hasonlíthat az élőbeszédhez, és ez már a metafora tükrözéséhez, megkettőzöttségéhez vezet. Az elbeszélő hang ebben a kettősségben mutatkozik, amikor bár szenvedtlen, külső nézőpontból megszólalva, a felvázolt életsorsokhoz nyelvileg is idomulva, mintegy belülről mutatja meg azokat. (Az egyes szám első személyű elbeszélők esetében, amikor azok saját történetüket mondják, a belső nézőpont megmutatása közvetlenebbnek tűnik, ugyanakkor az elbeszélők egy nagyon is közös nyelven beszélnek. A szleng, a divatos „pesties” kifejezések egy nagy közös nyelvbe olvasszják a személyest.) A jelöletlen szereplői szólások, azaz a szabad függő beszéd a már említett kettős tükörnek köszönhetően válik feszültséggel telivé. És ha ehhez még hozzávesszük azt, hogy a narrátor a felvázolt életek bonyolultságát és ballépéseit magától értetődő természetességgel, minden kommentár nélkül tárja elénk, ez már értelmezésre csábító manipuláció. Mert az olvasás folyamán csakhamar áldozatul esünk az elbeszélő hang csábításának: ami mellett a mindennapi életben elmegyünk – köznapi banalitásnak, életünkkel velejáró ügyes-bajos, vagy egyenesen megoldhatatlan problémának tűnik –, az szöveggé válva sugározni kezd, értelem felé kiált anélkül, hogy valamilyen megoldást kínálnának fel. Ennek a mélyben lapuló problémamagnak a körüljárása teszi ki az egyes novellákat, amikor is a problémamag lokalizálhatatlan, de épp elég ahhoz – vagy épp ez kell ahhoz –, hogy egy történetet összetartson, formát adjon. Es akkor újra itt vagyunk a forma problémájánál. A hiányként, csakis körülírásában megjelenő problémaközpont centripetális erőként ad ritmust, sodrást a szövegnek – mintha a sodró prózaritmus tartaná fenn magát a problémamagot. Ebben az erős, mégiscsak a megkomponáltság érzetét adó prózaritmusban – ami a beszélt, mindennapi nyelv nyersségét, elevenségét használja fel – a novellák szereplőinek története nagyon sokunk története lesz.

Ezt az általános jelleget erősíti fel, hogy az elbeszélőknek, szereplőknek nincs nevük. Önmaguk számára is ismeretlen sorsrugóra járó nők és férfiak, anyák, lányok, feleségek, férjek, szeretők történetei elevenednek meg a lapokon; személyek helyett kapcsolataik meghatározta névtelen alakok. Névtelenség, valamint a történet magját adó negatív rejtélyes változás: egymást erősítik. Nem tudjuk például, hogy a *Nyolc év után* című novellában a saját történetét elbeszélő alak élettársa egy reggel miért mond nemet a további közös életükre, és költözik el végérvényesen. „*Szokványtörténet*” (...) „...az én esetem sem más” – valamiféle sápadt általánosításként, következtetésként vonja le a narrátor, de ez a megállapítás a történetek mindegyikére érvényes. A novellák szándéka: felmutatni egy nagyon erős, a szereplők által már uralhatatlan helyzetet, mindenfajta magyarázat és lélektani mélyfúrás nélkül. Egy-egy esetben a családi minta ismétlése mögött valamiféle egyéni túlnövő sorsszerűség dereng fel (A lány, aki hozott lélekből dolgozott).

Személyességből gyúrt, általánossá növesztett novellák a Háy Jánoséi. A *Tiszta lap* című történetben az elhagyott feleség monológja, miszerint az elköltözött férjének úgysem sikerül maga mögött hagynia múltját, akár szájbarágós kioktatásnak is tűnhet. „*Azt hiszi, hogy ő annyira más, mint én, pedig nem más. Minden feleség ugyanolyan, ahogyan minden férj is ugyanolyan, minden kapcsolat ugyanoda fut ki, hogy már csak azt érzi az ember, hogy kibírhatatlan a másik mellett élni, hogy minden perc fogság abban a lakásban, amit olyan boldogan rendeztek be valamikor, amikor még boldogok voltak.*” De épp azzal, hogy a sorok mögött ott van az indulatokkal fűtött, elhagyott feleség, a szöveg rögtön két póluson kezd el oszcillálni: a közhelyesen általános mon-

datok mögött egy torzóban hagyott családtörténet dereng fel. És épp ez a kettősség teszi izgalmassá a novellákat: a mindig ugyanúgy felőrlődő sorsok nyelvileg is közös – ha úgy tetszik –, közhelyes fordulatokkal válnak közölhetővé, habár az egyes alakok számára egyedi, változást hozó eseményekről van szó.

A nyelvvel, nyelvi mintákkal, műfajokkal való játék amúgy is fontos szervezőelve a szövegeknek. A kötet egészét átszövik azok a novellák, amelyek meseként ültetik át az élet „felnőtt” kérdéseit. A mesemondás alaphelyzete is megvan: legtöbbször egy apa a fiának meséli. Kettős síkon mozognak ezek a novellák: a mesetartalom és az elmondás egy zsongítóan képzeletbeli világba vezet, ennek a fiktív világnak viszont a fonákja, a negatívja a valóság nagyon is elevenbe vágó kérdéseiből áll. Az egyik történet névtelen kisfiúja a hallgatott mese után hiába kérdezi apját, hogy érte lehozná-e a hegyről a drágakövet – akárcsak a mesében –, csak egy felnőtt, okoskodó, „maszatolós” választ kap, ami épp apja iránta érzett szeretetével hagyja kétségben (*A karbunkulus torony*). Ugyanakkor nem mindegyik novella egyforma színvonalú. A *Ciprián, a repülő barát* címűben ugyan izgalmas az apa és a fiú eleven párbeszéde, azonban a vége a képzelet és a valóság ellentétéről reflektálatlan közhelyességbe fullad. Frappánsan humoros viszont a hétköznapokból komponált mesei világ a *Villanylovag és gázvitéz* címűben, aminek befejezése – miután a kislány elaludt, és kárpoztalásul „igazi” mesékkel álmodik – a család körülményeinek taglalásával szerencsésen kiszélesíti a mesetéma értelmezését. „*Felkapcsolta a konyhában a villanyt. Egyedül volt. A férje ezen a héten éjszakás. A városba jár az elektromos művek központjába. (...) Röghöz vannak kötve, mint a jobbagyok, gondolta, emlékezett, tőriből tanulták, szerette a történelemtanárt, aztán, hogy de legalább az ő férjének van munkája, s nem a kocsmában lopja a napot, mint a Krekács Béla, meg a Banda Lajos, meg a Herda Pityu, akik már reggel ott kötnek ki, s egész éjszakáig maradnak, hogy ne otthon pazarolják a villanyt, a gázt és persze a minden fájást, még a fogfájást is elmulasztó pálinkát.*”

A kötetben külön tematikus egységet képeznek a vidéki életet felvillantó, valamint az öregség témájához, kiszolgáltatottságához köthető novellák. A vidéki novellákban a névtelenség eltűnik, visszatérő szereplők körül forognak a történetek, úgymint többek között Herner Feri és Banda Lajos – bár itt épp a nevek által is lesznek zsánerszerűek az alakok, stilizált vidéki figurákként. Időben is visszalépnek ezek a novellák: valamikor a 70-es, 80-as évek kommunizmusa idején járunk (tévesz, népművelő körök, kocsmázások), de a magvuk mégis az emberi dráma. Ugyan itt az indulatos hang eltűnik, az érzelmek festésében inkább a balladásan szaggatott vagy távolítóan ironikus hanghordozás a jellemző. A *Gázagyerek* című novella különösen szépen követi végig, ahogyan az enyhén értelmi fogyatékos fiatal férfi munkatársai durva tréfájának áldozatává válik. A *Két összeillő ember* főcím alá tartozó két egymáshoz kapcsolt novella (*Kovács Emőke, népművelő, Németh Öcsi, téeszelnök-helyettes*) erős vonásokkal, frappáns humorral két egymáshoz futó életutat vázol, amiben épp az összefoglaló főcím (*Két összeillő ember*) kerül ironikus tükörbe. „*Szóval pisálni akart kimenni, s megfogta a másik szék karfáját a felálláshoz, de azon a karfán volt már egy kéz, a Kocsis Emőke keze. A helyi kultúros épp ott ült, mellette az elnökhelyettesnek, s épp erre a pillanatra várt, hogy ez a kézfogás megtörténjen, kapva kapott az alkalmon, a nyakába omlott az egyensúlyal küzdő férfinak, az meg, nem volt mit tenni, hogy mielőbb szabaduljon, s elmehelesen pisálni, megcsókolta a kicsit már koros, ám a téeszelnök-helyettes korához képest mégiscsak rendkívül fiatal nőt.*”

Az öregség vagy az öregedés novellái egyes szám harmadik személyű, külső nézőpontból megírt történetek, amellyel a véghez közeledő ember hiányérzete, életterének beszűkülése még inkább általános érvényűvé nő. Az *Elem* címűben különösen érdekes, hogy a feledékenység banális helyzeteket generáló hétköznapi helyzete egy olyan párbeszédés szituációba ágyazott, amikor is az elbeszélő a vitában szereplő házaspárt „néni”-ként és „bácsi”-ként emlegeti. Habár a megnevezés kissé suta, de a szöveg szándéka így is átjön: akárcikről van szó, akik mégis valakik, hiszen mögöttük van egy együtt leélt élet – habár egy újabb távolításként már arra sem emlékeznek, hogy szerették-e egymást vagy nem. Talán ezek a szenttelen hangnemben elmondott öregségtörténetek még inkább képesek a hiányt megmutatni, mint a sokszor eleve lemondó hanggal, indulatokkal átjárt párkapcsolatot tematizáló novellák. A hiány ezekben a novellákban lokalizálhatatlanabb; érezzük, hogy itt már semmiféle kötelék, kapcsolat sem sérülhet.

(Európa Könyvkiadó, Budapest, 2015)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

NYOMDA KFT. KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.